

**SURXONDARYO VILOYATINING SHIMOLIY HUDUDLARIDA
UCHROVCHI YONG‘OQ (JÚGLANS RÉGIA) O‘SIMLIGIDAGI
NEMATODALARNING O‘RGANILISHIGA DOIR
ADABIYOTLAR TAHLILI**

*Abdujalilova Maftuna Isakjonovna
Bobokeldiyeva Shaxnoza Abdusamad qizi,
Jo‘rayeva Samiya Hasanovna
Termiz davlat universiteti
shaxnoza.bobokeldiyeva@mail.ru
Termiz davlat universiteti
maftunaabdujalilova277@gmail.com*

Annotation: A review of sources based on scientific literature on the study of nematodes found in the walnut plant in the northern regions of surkhandarya region, in particular, a brief analysis of scientific work conducted in foreign, cis countries and uzbekistan is presented.

Surxondaryoning shimoliy hududlaridagi quruq mevali o‘simliklari orasida yong‘oq to‘yimligi, tarkibida inson salomatligi uchun muhim bo‘lgan vitaminlarning bo‘lishi hamda yuqori eksportbop o‘simliklar qatoriga kirganligi bilan alohida ahamiyatga ega.

Jahon hamjamiyatida urbanizatsiya jadalligi, aholining o‘shish darajasining yuqoriligi insoniyat olamida vitaminga boy, ozuqabop va eksportbop mahsulotlarga bo‘lgan ehtiyojni oshirmoqda. Bu holatlarning normalligini ta‘minlash uchun oziq-ovqat mahsulotlarining mahsuldor navlarini yaratish yoki mavjudlarining hosildorligini oshirishga qaratilgan choralarni ishlab chiqishni talab etmoqda.

Mazkur keltirilgan fikrlarga asoslangan holda biz o‘z tadqiqotlarimizni Surxondaryo viloyati shimoliy hududlarida yong‘oq o‘simligida uchrovchi fitogelmintlarni asosiy obyekt sifatida o‘rganishni maqsad qilib qo‘ydik. Tadqiqotning dastlabki bosqichlarida parazit nematodalarning xorijiy, MDH, O‘rta Osiyo, xususan, O‘zbekiston hududi sharoitida o‘rganilganlik darajasini aniqlash maqsadida adabiyotlar tahlili bilan tanishib, ushbu o‘simlikning bir qator parazit nematodalar bilan zararlanishini tahlillar davomida o‘rgandik.

O‘zbekistonda quruq mevali o‘simliklar jumladan, yong‘oq o‘simligi fitonematodalarini o‘rganishda bir qancha olimlar o‘z xissasini qo‘shishgan.

Shu jumladan, Sh.Xurramov, B.Saidov, P.Xaydarovalar 1986-1989 yillarda Surxondaryo viloyatining 7 ta tumaniga qarashli 13 ta jamoa xo‘jaliklarida grek yong‘og‘ining nematologik holati o‘rganilgan va 95 tur nematoda turi aniqlangan.

Aniqlanishicha, ildiz va ildiz atrofida tuproqlarda ko'pincha *Panagrolaimus rigidus*, *Cuticularia oxycece*, *Rhabditis filiformis*, *Acrobeloides nanus*, *Aphelenchoides limberi*, *A.blastophthorus*, *A.composticola*, *Paraphelenchus pseudopariyetus*, *Filenchus filiformis*, *Helicotylenchus dihystra*, *Heterodera sp.*kabi turlar uchrashi aniqlangan [1]. Саидов Б, Хайдарова П, Хуррамов Ш. , 1991

MDHda V.D.Matshanov tomonidan Qirg'izistonning yong'oq mevali o'simliklarda uchrovchi *Paratylenchus nanus* haqida ba'zi ma'lumotlar keltirilgan. Unga ko'ra *Paratylenchus nanus* barcha nematodlarning 4 % ni tashkil qilishi aniqlangan [2]. Матшанов В.Д. , 1991

Rossiya fitogelmintolog olimlari tomonidan yong'oq agrotsenozlari tahlil qilinganda o'simliklarning ildiz va ildiz oldi tuproqlarida *Meloidogyne* avlodiga mansub turlar uchraganligi, hamda ushbu turlar o'simlar ildizi hamda o'tkazuvchi sistemasida yirik shishlarni hosil qilib, gigant hujayralarning hosil bo'lishiga, natijada o'simliklarning erta o'sishdan qolishi, hosildorlikning keskin kamayib ketishiga sabab bo'lishi qayd etildi. Bundan tashqari *Xiphinema* va *Longidorus* avlodiga mansub turlar ham o'simlik ildizida yirik shishlarning hosil bo'lishiga sabab bo'lishi aniqlangan [3]. Анучин Н.А., Атрохин В.Г, Виноградов В.Н., 1986

2011-2012 yillarda Eronning g'arbiy qismi hisoblangan Qurdiston hududi yong'oq plantatsiyalarida o'simlikning ildiz va ildiz oldi tuprog'idan 54 namuna olingan hamda ular ustida tajriba o'tkazilgan. Natijada ushbu plantatsiyada 21 turga mansub parazit nematoda turlari qayd etilgan. Aniqlangan turlar orasida: *Cacopaurus pestis*, *Mesocriconema xenoplax*, *Pratylenchus vulnus* va *Meloidogyne incognita* katta zarar yetkazishi mumkinligi isbotlangan. Shuningdek, tanasi spiralsimon (*Helicotylenchus crassatus*, *H. digonicus*, *H. pseudorobustus* va *H. vulgaris*), halqali (*Mesocriconema antipolitanum* va *M. xenoplax*) va ildiz chirituvchi nematodalar (*Pratylenchus neglectus*, *P. thornei*, *P. vulnus* va *P. delattrei*) eng ko'p uchraganligi, *Pratylenchus delattrei*, *Trophurus lomus*, *Paratylenchus similis*, *Geocenamus stegus*, *Helicotylenchus crassatus*, *Scutellonema brachyurus* va *Meloidogyne incognita* kabi turlar esa Eron yong'oq plantatsiyasi uchun yangi tur sifatida uchrashi qayd etilgan [4]. Бахмани, Ж., Кхозеини, Ф., Барооти, С., Резае, Гхадери, 2013.

Keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki O'zbekiston, hususan Surxondaryo viloyati sharoitida quruq mevali o'simliklari orasida yong'oq o'simligida uchrovchi fitonematodalar populyatsiyasi yetarli o'rganilmagan bo'lib, shu bilan birga parazit fitonematodalar keltirib chiqaradigan salbiy oqibatlar natijasida yong'oq yer maydonlarining intensiv qisqarib ketishi va hosildorlikning keskin kamayib borishi katta makroiqtisodiy xavfni yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Саидов Б, Хайдарова П, Хуррамов Ш // К вопросу изучения фауны нематод грецкого ореха в Сурхандарьинской области Узбекистана // XI Всес конф. “Нематод.болезни раст”, - Киненов , - 1991, - С. 21-23.
2. Матшанов В.Д. Некторье сведение о *Паратйленчус нанус* из орехоплодовых лесов Киргизстана // XI Всес конф «Нематод, болезни раст» // - Кишинев, - 1991, -С.17-18.
3. Анучин Н.А., Атрохин В.Г., Виноградов В.Н. и др. Лесная энциклопедия: В 2-х т., т.2 / Гл.ред. Воробьев Г.И.; Ред.кол.: - М.: Сов. энциклопедия, 1986.- 631 с.
4. Бахмани, Ж., Кхозеини, Ф., Барооти, С., Резае, С. анд Гхадери, Р. Планти-параситис нематодес ассосиатед витх валнут ин тхе Санандеж Регион оф Вест Иран // *Ж. Пл. Прот. Рес.* - 2013. Вол. 53, - №. – Р. 404-408.